

278

БИБЛИОТЕКА "ХРОНИКЕ СЕЛА"

Шпиро Р. Вишекруна

ТИЧЕВО

**ИЗМЕЂУ ПЛАНИНА
ШАТОРА И ЈАДОВНИКА**

Београд, 2005. год.

Код тичевског и суседних народа, Сава је био веома популаран и ауторитативан, па га зато Турци нису осудили на смрт већ на дугогодишњу робију. Они су се бојали српске освете па је и то један од разлога да му не изрекну најтежу казну. Казну је издржао више година под најтежим условима. Педија му се налазила у води. Под притиском народа Турци га пуштају из тамнице. Он им је обећао да се више неће одметнути у хајдуке и да ће им бити лојалан. Због примерног понашања у затвору и чврстог обећања да ће им бити лојалан, турске власти су га запослиле у Гламочу као стражара код затвора. Служио им је око седамнаест година, а онда се вратио у село, и као стари момак, оженео и скућио породицу. Од њега вуку лозу Вишекруне које су касније добиле надимак "Набарције". За време службовања у Гламочу и касније им није остао веран, већ је и даље сарађивао са хајдуцима, а посебно са њиховим јатацима, којима је одавао све турске тајне и њихове намере у борби против хајдука.

За неке од помених хајдука и за њихове верне јатаке код народа Тичева кружиле су разне приче о њиховом јунаштву, подвизима и о њиховој погибљи.

До почетка I светског рата, о хајдуцима и њиховим јатацима код наших народа су се певале разне хајдучке песме. Хајдуке су остале у сећању стихови ових песама:

*"Бје ће куја окоћини вука
а Туркиња родићи јунака,
да ухвати младој Маријана
и са њиме Калабу Јована."*

После погибље Калабе и Маријана, о њима је спевано неколико кратких песама. У тим песмицама, обухваћени су и њихови главни јатаци. Најомењенија је била ова:

*"Свака мајка жели јо јунака
Клековача младој Маријана,
Луњовача Калабу Јована,
Црна Коса Вишекруне Блаже,
Висабаба бабе Јатолића
Вох Каћића, Јована Голића
Црно Врело Илије Кадића,
Дуге њиве јоја Домчелије
Врла сјрана, Довида Травара,
а Појило цуре Будинића,
Бања Лука Мијаића хајдука."*

Поред Блаже, који је хајдуковао, у песми се помиње и баба Јагодић. Она је из Великог Тичева, али се за њу не зна како јој је било име и којој Јагодића породици припада. Она је била главни тичевски јатак. Из суседног села Преоца у песми се помиње Јован Голић (Ајдер), Илија Ђукић-Калић, цура Будинића из племена Будина. Све те особе су такође биле главни јатаци хајдука наших крајева.

више месеци водили жестоку борбу. Но, услед турске надмоћности, устаници су разбијени. Устанак је у крви угушен. Много је народа поубијано. Неки су успели побећи у Далмацију, под власт Млечкиња. Побегле су и неке преочке породице и сместиле се у село Цетину. Уместо старог презимена оне су по свом родном месту узеле презиме Преочани.

Други устанак у овим крајевима подигнут је уз помоћ неке аустријске чете. За време рата између Русије и Аустрије с једне и Турака с друге стране (1787-1791), из Лице се 1788. године пребацила једна чета аустријских војника, вероватно Срба, на планину Клековачу (Црну Гору), и тако стигла на терен гламочке капетаније, којој је тада на челу био Ејуб капетан. Из Клековаче се чета пребацила на планину Шатор, а потом се са својим главним деловима спустила у северозападни део Ливањског поља. Уз помоћ те чете српски народ се подигао на нови устанак против турских посада у том делу поља, Гламочу и око планине Шатора. Устанак је највише захватио села Нуглашницу, Црни Луг, Грковце, Бастасе и друга. Они су водили борбу са посадама које су обезбеђивале оцаке бегова, Филиповића и Фирдуса. Пар дана касније устаницима се прикључила и група Тичевљана и Преодчана. На устанике су Турци концентрисали своје јаке снаге из правца Ливна, Гламоча и Грахова и са њима их за неколико недеља разбили и потисли према Лици. Краће време устаници су се задржали у Тичеву, а потом одступили према Лици. Они су се повлачили преко планине Јадовника и преко Плоча и из села Трубара одступали у Аустрију. Тичевски устаници из суседних села су пошли својим кућама, а њихове старешине су одступили у Далмацију. Неке су Турци похватили и ликвидирали уз највеће муке. Свима су одсецане главе и упућиване главним турским старешинама, међу којима и Ејуб капетану у Гламоч.

Устанак под руководством Голуба Бабића и учешће Тичевљана у њему
Трешни, и најмасовнији устанак против Турака, десно се под руководством Голуба Бабића и других знаменитијих људи из овог краја. Нешто раније од овог почео је и устанак у Херцеговини.

У XIX веку сељачки услови живота су се стално погоршавали. Поред тога за сваки најмањи прекршај који би неки од кметова учинио, био је малтретиран и кажњен. Посебно су се у суровости истицале гламочке и ливањске спахије, које су без икаквог суђења људе трпали у тамнице са већом количином воде. Особито је било тешко стање када су се умножила деловања хајдука, који су стално водили борбу против Турака. Раја, кметови су у то време немилосрдно пљачкани и глобљени, под изговором да помажу хајдуке. Безаконје, свака врста дрла и пљачке над српским народом је нарочито изражена са почетком устанка у Херцеговини. Неки од примера то најбоље потврђују.

Првог марта 1871. године у Гламочу је био пазарни дан-дернек. На пазар је стигао и поп Стеван Матић из села Прекаје. Донео је новац да плати порез гламочком капетану. Није га нашао код куће, па је порез платио његовом сину. Само што је платио своју обавезу из града је стигао газда, Јакирлић капетан. Сазнавши да је Матић платио порез његовом сину, чиме није био задовољан, брзо је ухватио попа и почео да га туче са свим предметима који

су му били при руди. Тако изубијаног бацно га је поред пута у један јарак пун воде и блата. У јарку су га пронашли његове комшије и познаници и тако га спасили од смрти.

Почетком Херцеговачког устанка, званог "Невесинска пушка", турске војне и цивилне власти појачавају терор над српским становништвом. Они свакодневно обилазе села и у њима чине права зверства. Посебно су били немилосрдни према сељацима, чија су се насеља налазила у близини аустријске границе. Њима је био забрањен одлазак ван свог места боравка.

На прослави 2. августа, празника Светог Илије, 1875. године у Ливну, Турци су без икаквог разлога ухватили и убили 10 најугледнијих српских људи. Премаћивања и убиства врше и гламочке кабадахије и силетије без икакве сметње и одговорности.

Услед овакве и сличне тираније и сваке врсте експлоатације од стране феудалаца, поседника, ага и бегова, над масом зависних сељака, настаје велико незадовољство.

То незадовољство манифестовало се са низом устанака у Босни, од којих је најзначајнији био онај који је почео 1875. године. Овај устанак у Босанској Крајини, припремила је група социјалиста, на челу са Васом Пелагићем. Он се повезао са водећим људима са села, трговцима Симом и Јованом Билбијом, Васом Видовићем и другим знаменитим српским људима. (Буне и устанци у БиХ у XIX веку, изд. Београд 1952, стр. 113)

Устанак у Босанској Крајини умногоме је подстакнут устанком у Херцеговини, јула 1875. године. Почетком августа 1875. године устанак је почео и обухватио и југозападни део Босанске Крајине. На чело тог устанка ставља се хајдук Голуб Бабић, родом из села Трубара. У почетку његова чета је бројала свега 18 добро одабраних људи. Голуб са њима напада турска гранична утврђења и постаје и прогони Турке у оближње градове.

Већ 15. септембра 1875. године, Бабић напада јаку турску караулу Тишковац, коју заузимају. Устанак се шире према Гламочу, Ливну и Увцу (Дрвару). До половине октобра, устаници успешно воде борбу са турским посадама око Горњег Унца, Рора, Црног Врха, око планина Шатора, Старетине и Клековаче-Црне Горе. У месецу новембру устаничким четама пристижу нови борци-добровољци. Из Великог Тичева у борбу се добровољно јављају: Михајло Вишекруна, Сава (Љаља) Вишекруна, Перо Вишекруна-Црни, Стеван Јовић-Ђева и Стојан Јагодић, из Малог Тичева Мијо Јовић-Мијациновић и још неколико младића. Устанку се такође придружује и једна група Преочана, на челу са Радом Станишићем, Јованом Салићем и Јованом Будићем, као и једна десетина Рорчана.

До краја новембра 1875. године створена је већа ослобођена територија око Тишковоца, Трубара, Грахова, Унца, Ресановаца итд. И Тичево се нашло у ослобођеној територији. Центар слободне територије били су Црни потоци.

У периоду зима 1875-1876. године знатно се смањује број устанака. Око Голуба Бабића остало је око 150 одабраних бораца, док су остали отпуштени својим кућама да опскрбе породице са огревом и храном. Зима је искоришћена

за припрему за даље вођење борбе. При крају зиме, устаницима су почели да пристижу отпуштени и нови борци из свих српских села око Дрвара, Грахова, западног дела села на Гламочког и Ливањског поља. За новопрстигле борце од обрвачког одбора Голуб Бабић тражи око двеста пушака.

Већ у рано пролеће 1876. године у Црне Потоке су се окупили бројни устаници на челу са Голубом Бабићем. У том месту извршен је договор о почетку нових борби против Турака. Неки од вођа су предлагали да се прво нападне турска посада у Грахову, а после друге посаде. Голуб Бабић се са тиме није сложио, већ је донео одлуку да се прво нападне Турци у Уицу (Дрвару). Ова одлука је прихваћена.

За напад на Унац чете су се прикупиле у Трубару, где су се припремиле и 27. марта извршиле напад на турску посаду у том градићу. Борбе за Унац трајале су око 35 часова, када је ослобођен од стране устаника. Неки делови турске посаде су побегли преко Црвљанице за Босански Петровац, док су остали били заробљени и изгинули. Међу погинулима налазио се и један бег из породице Куленовића. Заплењено је 150 пушака, острогуша, и нешто муниције. У Уицу је било и 17 беговских амбара са већом количином жита и брашна, пасуља, шећера, кафе и осталих артикала. Заплењено је и 12 волова, 23 коња и велики број ситне стоке.

У ослобођеном Уицу, устаничке чете су се одмарале два дана, а потом су добиле нове задатке и секторе својих дејстава. Перо Крецо са својом групом устаника, упућен је у Горњи Унац и разместио се у селу Љесковици. Мићо Трукуља са својом четом је упућен у Пеуље и запосео је положаје на Ражњевеј Главици. Друге чете су распоређене према Босанском Петровцу и Грахову.

Сви командири устаничких чета, водова и група, добили су задатак да народ подижу на устанак и да од придонелих нових бораца формирају нове и бројчано јаче чете. Према одлуци Голуба Бабића свака српска кућа са способним људима требала је у борбу да пошаље бар по једног мушкарца, пре свега оне који још нису били ожењени.

Ослобођење Унца имало је велики војни и политички значај за јачање и омасовљење устанка. Зато су у устанак укључивани нови борци-добровољци. Они су постали главна снага већ постојећих чета. За само неколико часова у Љесковицу је стигло и окупило се око 500 нових бораца из села Новог Унца. (Красић, Устанак у Босни, 1875-1878, Нови Сад 1884, стр. 129 и 130)

У месецу априлу 1876. године, формирана је још једна чета на челу са Пером Крецом. Чета је формирана од новопридошлих бораца и оних старих који су раније ступили у устаничке редове. Чета је формирана у селу Љесковици, а била је састављена од устаника из насеља Горњег Унца међу којима су се нашли и борци из Тичева и суседних села.

На дан формирања те нове чете, из Великог Тичева у њеним редовима су се нашли: Михајло Вишекруна, Шпиро Вишекруна, Ђуро Вишекруна, Сава (Љала) Вишекруна, Павле-Пајук Вишекруна, Никола Стрковић-Вишекруна, Раде-Набарџија Вишекруна, Никола-Набарџија Вишекруна, Перо-Црни Вишекруна, Обрад-Обре Вишекруна, Лако-Гарачић Вишекруна,

Мијо Вишекруна, Стеван Вишекруна-Даквић, Стеван Јовићевића, Илија Јовић-Дражар, Јован-Јојић Јоја, Блажо Јовић-Блажић, Тривун Јовић-Блажић, Лазо Јовић-Блажић, Илија Јагодић, Стеван Јагодић и Павле Јагодић. За командира вода одређен је Перо-Црни Вишекруна, а за десетара Обрад Вишекруна и Стојан Јагодић.

У новоформирану устаничку чету из Малог Тичева су ступили: Сава Јовић, Стеван Јовић-Глишић, Мијо Јовић-Мијациновић, Пантелија Јовић, Сава Јовић-Перић, Сава Јовић-Минић, Стеван Јовић-Гомић, Јован Јовић-Гомић, Васо Јовић-Гојић, Шпиро Јовић, Спасе Јовић, Гавран Јовић, Никола Прпа, Шпиро Прпа, Јован Прпа и још неки са непознатим подацима. За командира вода одређен је Мијо Јовић.

Са Тичевљанима је у Лесковицу стигла и већа група пресочких устаника. Из те групе бораца за командира је постављен Раде Станишић, а за десетаре Јован Самић и Јован Будиша. У чету су пристигли и добровољци из села Рора, међу којима су се нашли, Јован Јовушка Кукобат, Никола Руђић, Илија Папић-Горчанин, Јован Травар звани "Пеливан", Михајло Травар-Калабић, Јован Лукајић-Пере, Бурађ Роквић-Кунов, Раденко Костадиновић и још неки чијих се имена Рорчани не сећају. За командира рорчанске групе је изабран Јован Кукобат.

Један број Крешћиних устаника располагао је са пушкама кременјачама и са капислама, разних система, са кубурама-кременјачама, јатаганима и пожевима, док је већи број био "наоружан" са секирама, вилама, будацима-крамповима. Касније је чета добила нешто оружја преко Книна и Обровца која су упутили формирано одреди за помоћ устаницима.

Покрећни и дејствива чета

Из Лесковице чета је упућена према гламочком сектору. Она је извршила поседуње положаја око Граа и на Брањаку. Са тих положаја делови чете су упућивани у правцу Гламоча и вршили нападе на турске мање посаде и патроле. Уједно је чета имала задатак да подиже народ на устанак по српским селима у доњем Гламочком пољу.

Првих дана месеца априла, вршећи нападе на турске јединице, устаници су ослободили на десетине гламочких села. И у Ливањском пољу они су успешно водили борбу са турским посадама које су се налазиле у Црном лугу, Челебићу и другим селима.

Док се устанак распламсавао по Гламочком и Ливањском пољу, турске војне власти су предузимале мере да устанак што пре угуше. Оне су у целом травничком округу, извршиле мобилизацију. У тој мобилизацији присуствовали су око 5000 здравих, младих и за борбу способних људи и од њих формирали башибазуке (нерегуларне турске чете), добро познате по недисциплини и насиљима над српским народом. Те јединице, уз помоћ активне војске, добиле су задатак да угуше устанак српске раје.

У Книнској Крајини, у селу Риђани, помињу се породице Јовића. Оне су досељене из Дривша. И у неким другим селима Книнске Крајине помињу се Јовићи, али они не славе крсну славу Светог Никољу.

Код старих Јовића постоје претпоставке да је Петрово Поље била главна раселица свих Јовића, који су се населили у Далмацију и у нека места по Босанској Крајини.

Јовићи у Тичеву тврде да им је стара постојбина Херцеговина или како велe Стара Црна Гора. У старој Црној Гори, селу Убац била је једна кућа Јовића. Данашњи становници тог села чувају успомену на њих. (Јован Ердељановић, Стара Црна Гора, издање САН, Београд 1920, књ. 24, стр. 527)

Време досељавања Јовића из Херцеговине или из Црне Горе није се могло тачно утврдити. Вероватно је то било у времену најмасовнијег досељавања српског живља у Босанску Крајину, Далмацију и Лику.

До завршетка I светског рата, у селу Риђанима, Книнска Крајина, живели су Јовићи који славе Светог Никољу. Они су се доселили у то место од Дривша. Кажу да су се раније звали Симићи. Пореклом су из Косова Поља. Они тврде да су се у ове крајеве доселили после Косовске битке, вероватно у XV или XVI веку. Тичевски Јовићи тврде да имају своје рођаке који живе у околини Дривша. До 1923. године тамо су живеле четири куће тога рода.

Из тих непотпуних података мислим да би се могло прихватити да су и тичевски Јовићи имали презиме као и риђански, Симићи. Аналогно томе се може закључити да су и они из Косова Поља, па су једно време били настањени у Црној Гори и Херцеговини, где су се раздвојили, па су неки отишли у Далмацију, а други у Босанску Крајину.

Огранак Јовића у Великом Тичеву, због слабог natalитета по мушкој лози и због бројних смртних случајева младих, споро су се размножавали. Из ове лозе изумрле су породице Јована-Јовина и Ристе Јовића. Из тих породица изумрла је читава мушка грана крајем XIX и почетком XX века.

Најстарији преци који су остали у сећању данашње генерације Јовића звали су се Мијат (око 1786) и Давид-Луке (1806). Од Мијата, односно његовог сина Миће, су сви Јовићи са надимцима Блажићи и Савини, а од Давида су они са надимцима Дражари, Ђевићи и изумрле породице Јована и Ристе, заправо њиховог оца Пантелије.

Крајем XIX века у село Голеш, општина Бања Лука, одселио се Ђуро Јовић, Спасин-Ђевић а 1927. године и Лазо Јовић, Стеванов-Ђевин син.

Јагодићи су се доселили из села Преоца, засеок Тртића Брдо. У Велико Тичево досељена је само једна породица. Садашњи преци из тог братства тврде да су све данашње породице из Преодца које славе Светог Никољу њихове лозе, а то су родови са овим презименима: Ајдери, Самићи, Јелиновићи, Ђукићи, Тице, Тртићи, Голићи и Бенићи.

Стари Перо Јагодић, који је 1934. године имао 69 година, причао је проти Петру Рађеновићу да су се његови преци доселили од Травника. Рекао је да су се прво закућили у селу Роре, а потом прешли у Преодац. Његов брат Јован, стар 66 година, каже да су се његови преци доселили из Голниова, код

Ливна, почетком XVIII века. Дмитар Ајдер је причао да су се његови преци у Преодац доселили из Босанског Грахова, док други стари Ајдери кажу да су се њихови стари доселили из села Одорје, крај Шибеника. У топографским војним картама забележен је један засеок у селу Трабуда који се зове Ајдери. Тамо сада не живе породице Ајдера. Неки стари Ајдери тврде да се читаво ово "тјесто" доселило из Далмације, после Јанковића рата.

Сва та по мало опречна казивања ипак имају својих додирних тачака и доказа да су сви они из истог братства, које се при размножавању селило на више страна. Они су се често селили из места у место и из тих разлога су их звали и "Прематњи".

Свакако треба узети оно предање које говори да су се Јагодићи доселили од реке Дрине. У селу Зарожје и бившој соколској нахији, Србија, жини род Јагодића. У старо време у том месту живела је нека удовица са два сина и са другим блиским рођацима. У Зарожје су се преселили из села Стапанице, које се налази у близини Горажда, код Дрине. Из тог села, преко Вишеграда они су стигли у Рогачицу. Из Рогачице неки су се родови одвојили и одселили према западу, а она је са својом ужом породицом прешла преко Дрине и населила се у Зарожје. (Љубо Павловић, Соколска нахија, издање СКА, Београд 1930, књ. 26, стр. 417) Тој удовици био је име Јагода и по њој је то братство добило презиме Јагодићи.

Одвојена грана Јагодића која се упутила према западу, вероватно се једно време задржала у источној Босни, а затим са из тог краја спустила у Сарајевско поље и одатле стигла у околину Травника или у околину Бутојна, што казује и један податак. Источно од Бутојна, идући друмом ка Травнику, изнад Црног врха (к.1394) и Радован планине, код Влашког потока, постоји бар на картама, мало село које се зове Јагодићи. Зато постоји могућност да то село држи успомену на тичевске и друге Јагодиће који су се у том месту задржали. Вероватно се овде одвојила једна грана и прешла у село Голминово код Ливна и одатле се одселила у Далмацију и друга места, док је друга грана стигла у западни део Босанске Крајине. У Голминови их нема.

Има података да су се Јагодићи у Босанску Крајину, Далмацију и друге области, доселили међу првим Србима. У Буковици, Далмација, 1666. године помиње се неки парох Јагодић, којег су Турци погрдно назвали и Кирица. Он је 1704. године подигао буну српског народа против Млечића. Буна је угушена, а парох ухваћен и осуђен на дугогодишњу робију. Пре њега, у полису војно-славонске границе, 1651. године, Јагодићи се помињу као граничари. У том свиску се помиње и неки Лука Јагодић. (Др Алекса Ивић, Срби у Хрватској граници, издање СКА, Београд 1926, књ. 21, стр. 185) Они се помињу и у селу Тржићи-Кордун, али нема података када су се у то место доселили.

Ово бројно братство Јагодића распрострањено је и по Босанској Крајини. Они се помињу у селу Бочац, Пољице, Лакташи и у неким селима око Бања Луке, затим у Коњицама, Соколову, Кључу, селима Подгарци и Подрашница, Мркоњић Граду, па и у селу Бенаковцу, Подгрмеч. Поред поменутих села, Јагодићи се 1883. године помињу и у парохијама Рековци, Јанузовци, Дуго

Поље, граду Бања Лука, а и у градишко-мастачкој парохији. Сви они славе Светог Николу, као и тичевски Јагодићи. Многи од њих кажу да су од исте лозе и да су се населили из Тичева. Од стране тичевских старих Јагодића није остало никакаво предање да су се они иселјавали из Тичева, бар не у толиком броју. Они само знају да је од њихове гране одселила једна породица у село Поточан, код Ливна. Тамо је до почетка II светског рата било неколико домаћинстава, али су их углавном поубијале усташе 1941. године. (ГЗМ Сарајевска свеска XV-XVI-1960-1961, стр. 59)

Из села Преоца у Велико Тичево населила су се два брата из овог рода и подигли куће испод средњег дела села, у пољу, поред тичевског пута. Они тврде да се у Тичево доселио њихов предак, Милан (1732.) и његов млађи брат који се звао Стојан. Своје раније претке ипсу запамтили.

Стојан није имао свог порода. Био је чувени четобана у устанцима против Турака и један од најхрабријих бораца у чети Пере Креце. Милан је имао само једног сина који се звао Јован. Он је погинуо од грома у Пољанама. По мушкој лози Јован је имао три сина: Петра, Павла (1831-1917) и Илију (1837-1918). Петар, Јованов најстарији син, имао је два сина, Перу и Јована, док је Павле имао само ћерке, а Илија, Луку и Николу. Сви данашњи Јагодићи су по мушкој лози од поменутих предака.

Јарићи су се доселили из Тишковац, Босанско Грахово, осамдесетих година XIX века. Дошао је пет кућа. Од тог броја се једна породица одселила и закућила у селу Шеховце, Мркоњић Град. Сада има пет домова у том селу. У Тичеву су три куће Јарића остале празне, тако да је почетком XX века у селу живела само једна породица. Део Јарића земље, од породица које су изумрле, бег је на привремено коришћење дао Тодору Топићу, сеоском пољару. Касније је сва та земља остала на коришћење осталим Јарићима.

У Тишковац су се Јарићи доселили из села Зрмање, заскок Уришје. Из тог места, у Тишковац су се доселила четири брата чије су се породице брзо размножавале. Зато је Тишковац постао највећа раселица овог братства за цео део Босанске Крајине и дела Лике, посебно између река Саве и Врбаса, па све до Саве. (Ђујан Јарић, Адресар, Београд 1988, стр. 10)

Према расположивим подацима, Јарићи се први пут помињу 1487. године у селу Гомољца и Васка, околина Горњег Косиња, у Лици. Они припадају племени Лапчани (Лапчани). То по неким писцима могу бити римокатолици, што није у потпуности проверено. Други пут су Јарићи уведени у списак 1515. године у Гатској, као род из племена Добричани. То би могли бити први Срби из тог племена који се помињу у Лици. По предању они су од Вучетића, који су били веома угледни људи. (Ђујан Јарић, Адресар, Београд 1988, стр. 5) Могуће је да им је то старо презиме, пошто и Вучетићи славе Светог Николу, као и Јарићи. Из старе Црне Горе су Вучетићи дошли и населили се у селу Перој, у Истри, 18. марта 1583. године. (Српско-далматински магацини од 1840, стр. 60, Путовање једног Шибенчанина) Од те гране вероватно су остали Јарићи у Лици, одакле су се касније раселјавали ка северистоку. Неки Радан Вучетић се помиње као војвода у Жумберку 1573. године, као и Никола